

FAKAMATALA KI HE MĀTU'A

'E ANGA FĒFĒ HA'O TOKONI KI HO'O TA'AHINE' PE TAMASI'I' KE NE A'USIA HA TU'UNGA MĀ'OLUNGA 'I HE NCEA

'I he tu'unga ko e to'utupu 'oku faingata'a, ka ko e taha e me'a 'oku' ne pole'i kitaua ki ai ke potupotu tatau 'etau mo'ui fakasōsiale', mamahi'i sipoti', lotu' mo e ako faka'atamai', ke fakapapau'i 'oku nau hu'u taha pē ki he sivi', kae tautefito ke ma'u ha ola 'oku mā'olungaange. Ko e lava me'a ho'o ta'ahine' pe tamasi'i', 'oku kamata ia mei 'api, 'aki ho'o pou pou mo e fakalotolahi. Ko ho'o tokoni ia mo e vilitaki ke ne lavame'a 'i he ako' mo e mo'ui'.

KO ENI HA NGAHI FAKAKAUKAU NA'A 'AONGA ATU

MA'U AKO:

Ke mahino 'oku' ne ma'u ako he 'aho kotoa pē. 'Ikai ngata ai, kae ma'u foki e taliui' ki he kalasi takitaha. Ko e founa ia 'e tokoni ai ke 'oua te ne li'aki ha fakamatala mahu'inga mo 'aonga 'e lava ke ne holoki ai 'ene tu'unga fakaako'.

KE MA'U HA 'ĀTAKAI MALU 'E FAKAHOLO KI HE'ENE AKO':

'Oku mahu'inga ke ne ma'u ha faitu'u 'oku 'atā mo faingofua ki he'ene ako', mavahe mei' he ngaahi fakahoha'a 'a e toenga 'o e fāmili'. 'E lava foki ke ne mavahe mei' he ngaahi longoa'a hangē ko e TV, telefoni pe lētiō mo e alā me'a pehē. 'E tokoni lahi ia ki he'ene ako', pea lava foki ke muimui'i hono taimi' 'o 'oua 'e fakamole 'i he kompiuta' mo e TV.

'AI HA KI'I POLOKALAMA AKO

'I he ngaahi kolisi' 'oku 'i ai ha ngaahi taimi hili e ako' 'oku faka'atā ki he sipoti' pe ngāue fakataimi. Ko e taimi faingamālie ki he ako' ko e efiāfi'. Ko e tokoni 'a e mātu'a', ke fakasi'isi'i 'a e ngāue 'oku 'oange ki ho'o ta'ahine' pe tamasi'i' lolotonga hono taimi ako', kau foki ki ai mo e me'a faka-Siasi', tautefito ki he ngaahi polokalama 'oku tōmui he po'uli', kapau 'e lava ke faka'atā ho'o ta'ahine' pe tamasi'i' mei ai. 'Oku mahu'inga 'aupito eni tautefito ki he uike sivi'. 'Oku fiema'u ia ke fakahoko 'ene ako' 'i ha houa 'e 2 pe lahiange kapau 'oku nau fakataumu'a ki he lelei taha'.

FAKAPAPAU'I 'OKU' NE MA'U HA MOHE LELEI

Fakapapau'i 'oku' ne ma'u ha mohe fe'unga teuteu ki he 'aho 'e taha'. Kapau 'e fakasi'isi'i hono taimi ki he TV, kompiuta mo e telefoni'. 'E toe saiangē kapau 'e ma'u hano taimi mālōlō, kae 'oua 'e tuku kotoa e taimi' ki he homueka 'ata'ata pē.

'AI KE KE POUPOU'I 'ENE ME'A FAKAAKO

'Ai ke ke hoko koe mātu'a ko e tu'ukimu'a 'i hono pou poua 'ene ngaahi me'a fakaako', hangē ko e parent teachers evenings, information evenings for NCEA. 'I he'ene pehee' 'e lava leva ke ke 'ilo'i 'a e ngaahi me'a 'oku totonu ke ne fakatonutonu ki ai 'ene taumu'a' ke ma'u ha kuleiti mā'olungaange, 'ikai ngata ai ka 'e lava foki ke ke 'ilo'i 'a e sisitemi 'oku fakalele'aki 'a e sivi', pea' ke 'ilo'i ko e hā 'a e fiema'u te ke ala tokoni ki ho'o ta'ahine' pe tamasi'i' ke ne a'usia ha ola 'oku tu'ukimu'a. 'E lava foki ke ke 'ilo'i 'ene faiako' mo 'ene fakalalaka he kalasi'. Te ke ma'u 'a e ngaahi fakamatala kotoa mei 'he website ko eni: (<http://www.nzqa.govt.nz/about-us/publications/nzqa-brochures/>).

KO HONO MUIMUI'I 'ENE KULEITI

Talanoa ki ho'o ta'ahine' pe tamasi'i', 'eke ki ai 'ene kuleiti 'oku 'osi ma'u', ko fē taimi 'o e sivi hoko', fai ha tokoni ke ne 'ilo' 'a e lēsoni 'e ma'u ai 'ene kuleiti 'oku lahiange, 'o tatau 'i he sivi fakaloto 'apiako' pe sivi fakapule'anga'. 'Oange ha fakalotolahi ke ne feinga mālohi 'i he ngāue 'oku pole'i ia ki ai'.

FAI POUPOUA, FAKALOTOLAHI MO 'OFA'I

'Oku malava pē ke ne ongo'i puputu'u 'i he taimi 'oku taulōfu'u mai 'a e ngāue', tautefito 'oka fiema'u 'i ha ki'i taimi nounou. Ko e me'a mahu'inga ke ke 'oange kiate ia, ke ke 'ofa'i, poupoua pea ke fakalotolahi'i tautefito ki he taimi faingata'a peheni'. 'I ho'o fakahoko eni', te ne ongo'i leva 'a e nonga mo e vilitaki 'ene mo'ui' ke hoko atu. 'E lava ke ke tokoni'i neongo ko e fanga ki'i me'a iiki, hangē ko e kosikosi 'ene pepa' pe ko e fakapipiki, 'i he taimi tatau 'oku' ne fakahoko 'e ia 'ene ngaahi fekumi kehe'.

FAKAHĀ HO'O MAHU'INGA'IA

'Oku tau lau 'ilo kotoa pē he 'ikai lava kotoa 'etau fānau Pasifiki' ki he 'Univesiti', koe'uhi' ko e ngaahi feliuliuaki 'i he'enua ngaahi founga' mo 'enua taumu'a'. Ko ia 'i ho'o faka'inasi' mātu'a, 'oku' ne ue'i 'a e mahino mo e mahu'inga'ia ho'o fānau' 'i he ako'. 'Oku' ne faka'ai'ai kinautolu ki he ako', pea' te nau feinga ki he lelei taha' hei'ilo na'a nau fakahoko ho'o taumu'a' ke a'u ki he 'Univēsi'.